

РОЗДІЛ VII. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3.015.31:159.954

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-3-15>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Турбар Т. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0931-1947-1074
tatyana.turbar@gmail.com*

Пасько Т. Ю.

*магістр другого року навчання
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0008-5642-5696
tanya.mafty@gmail.com*

Ключові слова: *творчі здібності, вікові особливості, молодший шкільний вік, учні початкової школи, дитяча творчість.*

У статті визначено та проаналізовано особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів. Встановлено, що у психолого-педагогічній літературі під творчими здібностями розуміються особливості людини, які допомагають їй освоїти неординарні види діяльності, знайти можливості нестандартного вирішення знайомої проблеми, вміння відключатися від відомих стереотипів діяльності. Визначено, що творчі здібності – це сукупність психічних властивостей, які зумовлюють успішне виконання художньо-творчої діяльності, тобто такої діяльності, яка спрямована на створення суб'єктивно нового та породжує продуктивні оригінальні ідеї у сфері мистецтва. Творчі здібності є індивідуальними особливостями, якості особистості, що визначають успіх виконання різноманітної творчої діяльності. Доведено, що успішне формування у молодших школярів творчих здібностей можливе лише на основі врахування педагогом основних особливостей дитячої творчості та вирішення центральних завдань у розвитку творчих здібностей. Зазначено, що процес розвитку творчих здібностей є невід'ємним від формування виконавських умінь і навичок, оскільки, чим різноманітнішими і досконалішими будуть вміння і навички учнів, тим багатшою буде їх фантазія, реальнішими їх задуми, тим більше складні завдання діти зможуть виконувати. Доведено, що створення умов для розвитку творчих здібностей молодших школярів передбачає розвиток в учнів вміння вирішувати творчі завдання. При цьому розвиток творчої активності має відбуватися у межах участі школярів у різних видах творчої діяльності. Аналіз вікових особливостей формування творчих здібностей дозволив встановити, що вони формуються впродовж усього життя, але розвиток їх у молодшому шкільному віці зміцнює потенціал людини у вибудовуванні стратегії життя. Діти, які засвоїли творчі методи вирішення проблем та завдань, легше справляються з навчальною діяльністю та розв'язанням повсякденних завдань. Педагоги у співдружності із батьками здатні сприяти розвитку творчих здібностей молодших школярів, використовуючи різноманітні методи.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS

Turbar T. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0931-1947-1074
tatyana.turbar@gmail.com*

Pasko T. Yu.

*2st year Master's Student
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0008-5642-5696
tanya.mafy@gmail.com*

Key words: *creative abilities, age characteristics, lower school age, primary school students, children's creativity.*

The article identifies and analyzes the peculiarities of the development of creative abilities of younger schoolchildren. It has been established that in the psychological and pedagogical literature, creative abilities are understood as the characteristics of a person that help him master unusual types of activities, find opportunities for non-standard solutions to familiar problems, and the ability to disconnect from known stereotypes of activity. It was determined that creative abilities are a set of mental properties that determine the successful performance of artistic and creative activity, that is, such activity that is aimed at creating subjectively new things and generates productive original ideas in the field of art. Creative abilities are individual characteristics, personality qualities that determine the success of various creative activities. It has been proven that the successful formation of creative abilities in younger schoolchildren is possible only on the basis of the teacher taking into account the main features of children's creativity and solving the central tasks in the development of creative abilities. It is noted that the process of developing creative abilities is inseparable from the formation of executive abilities and skills, since the more diverse and perfect the abilities and skills of students are, the richer their imagination will be, the more realistic their ideas will be, the more complex tasks children will be able to perform. It has been proven that the creation of conditions for the development of creative abilities of younger schoolchildren involves the development of students' ability to solve creative tasks. At the same time, the development of creative activity should take place within the framework of the participation of schoolchildren in various types of creative activity. The analysis of the age-specific features of the formation of creative abilities allowed us to establish that they are formed throughout life, but their development in elementary school age strengthens a person's potential in building a life strategy. Children who have mastered creative methods of solving problems and tasks can more easily cope with educational activities and solving everyday tasks. Teachers in partnership with parents are able to promote the development of creative abilities of younger schoolchildren, using various methods.

Постановка проблеми. На сьогодні у суспільстві існує потреба у активних і творчих людях, здатних знайти нові підходи до вирішення нагаль-

них соціально-економічних, культурних завдань. У зв'язку з цим особливою актуальністю сьогодні набуває проблема розвитку творчої активності

особистості. Творчі особистості в усі часи визначали прогрес цивілізації, створюючи матеріальні та духовні цінності, що відрізняються новизною, нешаблонністю, допомагаючи людям побачити незвичайне у, начебто, звичайних явищах. Саме тому сьогодні перед освітньою системою поставлено завдання виховання творчої особистості.

Питання розвитку творчих здібностей молодших школярів є важливою проблемою шкільної педагогіки, оскільки досі до кінця не вивчений «феномен дитячої творчості» і питання, пов'язані з творчими можливостями дитини молодшого шкільного віку залишаються відкритими. Молодший школяр здатний до багатомірного творчого розкриття своєї особистості та творчої самореалізації. Адже саме в цьому віці більшою мірою збережено риси сензитивності для розвитку творчих здібностей та пов'язаних з ними психічних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Впродовж багатьох років розробці методологічних принципів дослідження педагогіки творчості надавалося винятково велике значення. Філософський аспект проблеми розглядався у роботах Сократа, Платона, Аристотеля, І. Канта, Г. Гегеля та інших філософів. У дослідженнях Л. Виготського, В. Клименко, А. Матюшкіна, Я. Пономарьова, М. Явоненко, М. Ярошевського та інших розкрито сутність творчого процесу та виявлено можливості розвитку креативності учнів в освітньому процесі. Проблема розвитку творчих здібностей досліджувалась у різних видах діяльності: навчально-пізнавальної, трудовій, художній (Ю. Бондар, В. Моляко, О. Музика, І. Середа, Н. Слюсаренко та інші).

Проблема творчості на сьогоднішній день є предметом досліджень багатьох фахівців у різних галузях знань. Це пов'язано, насамперед, із розвитком суспільства, з освітньо-культурним рівнем громадян, з увагою до розвитку творчого потенціалу особистості, здатної виявляти свої творчі здібності, що забезпечить успіх професійної діяльності та особистісного становлення.

Мета статті – визначити та проаналізувати особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Творчість – це складне, багатогранне поняття, вивченням якого займалися філософи, психологи, педагоги. У своїх працях вони намагалися розкрити сутність та критерії творчості, розглядали питання, пов'язані з психологією творчої діяльності (творчий процес, його основні етапи, якості творчої особистості), розробляли методи та прийоми активізації творчої діяльності та управління творчим процесом, вивчали питання про організацію педагогічної діяльності щодо розвитку творчих здібностей дітей.

Н. Атаманчук зазначає, що «творчість – це самопізнання, саморозвиток, засіб у якому відображаються намагання, очікування людини. Проблема творчості, проблема людини як творця – безумовно є актуальною» [1].

Під творчими здібностями розуміються особливості людини, які допомагають їй освоїти неординарні види діяльності, знайти можливості нестандартного вирішення знайомої проблеми, уміння відключатися від відомих стереотипів діяльності.

Творчі здібності тією чи іншою мірою наявні у кожній людини. Вони з багатьма її вимірами – гнучкістю, відкритістю, схильністю до експерименту, комунікабельністю, гумором – є спільним знаменником процесів у людських відносинах. Творчі здібності необхідно розвивати, щоб згодом вони стали життєвою установкою, яка, з одного боку, дозволяє побачити нове у знайомому та близькому, а з іншого – не боятися зіткнутися з новим і невідомим. Творчі здібності можуть не лише збагатити наше життя, а й перенести нас в іншу реальність чи озброїти іншим поглядом на світ.

Основним показником рівня розвитку творчих здібностей визначають інтелектуальну активність, що поєднує в собі пізнавальний (загальні розумові здібності) та мотиваційний компоненти. Критерієм прояву творчості є характер виконання людиною розумових завдань [3].

Таким чином, творчі здібності розглядаються нами не як особливий, окремий вид здібностей, вони виступають не як окрема модальність, способу дії, а притаманні будь-якому виду діяльності. Вони розвиваються у відповідних видах діяльності. Творчі здібності – це сукупність психічних властивостей, що зумовлюють успішне виконання художньо-творчої діяльності, тобто такої діяльності, яка спрямована на створення суб'єктивно нового та породжує продуктивні оригінальні ідеї у сфері мистецтва.

Творчі здібності є індивідуальними особливостями, якості особистості, що визначають успіх виконання різноманітної творчої діяльності.

Молодший шкільний вік – період накопичення знань. Саме у початковій школі закладаються прийоми розумової діяльності, формуються розумові дії, тому дуже важливо розвивати творче мислення саме у цей період. Ефективність навчання в умовах оновлення змісту освітнього процесу досягається, насамперед, за допомогою активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів. У відповідності до нової освітньої концепції, учень повинен не пасивно сприймати в готовому вигляді від учителя нові знання, а здобувати і осмислювати їх у процесі посиленої самостійної роботи. Отримані таким шляхом знання набагато

краще та міцніше запам'ятовуються і засвоюються, ніж механічно завчені.

Саме у молодшому шкільному віці закладається психологічна основа для всіх видів діяльності. Розвиваються уява та фантазія, творче мислення, виховується допитливість, формуються вміння спостерігати та аналізувати явища, проводити порівняння, узагальнювати факти, робити висновки, практично оцінювати діяльність, активність, ініціативу. Починають складатися інтереси, схильності, формуються потреби, що є основою для розвитку творчості.

Отже, можна стверджувати, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей. Дитина молодшого шкільного віку спроможна до створення оригінальної розповіді, макету, образу, фантазії, які відрізняються новизною, варіативністю, гнучкістю. У молодших школярів з'являється певне виражене бажання зайняти нове, більш доросле становище у житті і виконувати нову, серйозну для них та інших діяльність. Це реалізується у прагненні школяра мати певне соціальне становище, оскільки для дітей цього віку характерним є ставлення до навчання, як до нової діяльності, яка має для нього та суспільства вагомий соціальний значення. Характерною для учня початкової школи є активна діяльнісна позиція, цікавість, що реалізується у бажанні постійно ставити питання оточуючим, здібність до мовного коментування процесу та результату власної діяльності, стійка мотивація, досить розвинена уява, наполегливість. Ще однією віковою особливістю молодшого школяра, що позитивно впливає на розвиток творчих здібностей, є ініціативність, яка пов'язана з допитливістю, бажанням і здатністю знаходити рішення проблем, спроможністю до вольової регуляції поведінки, вміння долати перешкоди [2]. Накопичення досвіду та знань є найважливішою передумовою для подальшої творчої діяльності. Крім цього, мислення дітей молодшого шкільного віку набагато вільніше, ніж мислення більш старших учнів, оскільки воно ще не приглушене догмами і передумовами розвитку творчої уяви. А цю якість необхідно всіляко розвивати.

Сучасна педагогіка стверджує, що навчати творчості можливо. Необхідно лише створити оптимальні умови для такого навчання. Для розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку необхідно систематично звертатися до їх емоційних переживань. Можливість висловити свої емоційні стани дає людині відчуття втіленості власної унікальності та індивідуальності, що дозволяє їй скористатися всіма потенційними можливостями, що є в її розпорядженні. «Творчо мисляча людина потребує здатності до ризику і не боїться відповідати за своє рішення» [5].

Допомога педагога полягає в тому, щоб навчити молодшого школяра творити. У результаті такої допомоги школяр повинен навчитися: дивуватися всьому, ніби бачить усе вперше; бачити, чути, відчувати і мріяти.

Однією з основних властивостей здібності до участі у творчій діяльності є уява. Розвиток цієї якості відбувається у межах творчої роботи з урахуванням впливу суспільних потреб. Високий рівень уяви досягається через проведення виховної роботи, ігор, залучення дітей до світу мистецтва. Навіть з урахуванням різниці у сучасних підходах до розгляду творчих здібностей можна констатувати, що вони представлені розвиненим творчим мисленням та уявою.

Успішне формування у молодших школярів творчих здібностей можливе лише на основі врахування педагогом основних особливостей дитячої творчості та вирішення центральних завдань у розвитку творчих здібностей. Процес розвитку творчих здібностей є невід'ємним від формування виконавських умінь і навичок, оскільки, чим різноманітнішими і досконалішими будуть вміння і навички учнів, тим багатшою буде їх фантазія, реальнішими їх задуми, тим більше складні завдання діти зможуть виконувати.

Провідною діяльністю у молодшому шкільному віці виступає навчальна. Це особлива форма активності учня, спрямована на зміну себе як суб'єкта вчення. Це надзвичайно складна діяльність, якій має бути віддано багато сил та часу.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів під час уроків – проблема, над якою варто працювати. Для вирішення цієї проблеми потрібні: активність, ініціативність, творчий пошук самого педагога. Вчити творчості – це, перш за все, навчати творчому ставленню до праці. Праця – це найголовніше джерело формування пізнавальної діяльності, без якого не може бути творчої особистості. Розвитку творчих здібностей сприяє і стиль проведення уроків: творчий, доброзичливий мікроклімат, обстановка поваги та співпраці вчителя та учнів, увага до кожної дитини, заохочення навіть найменшого успіху.

На уроці молодші школярі здобувають не тільки знання та вміння, а й відбувається активний процес їх загального розвитку. Вчитель має створити сприятливі умови для прояву творчих здібностей учнів, володіти тактикою та технологією активізації основних компонентів творчості: емоцій, уяви, мислення.

Для того, щоб створити умови для розвитку творчих здібностей молодших школярів, потрібно розвивати в учнів вміння вирішувати творчі завдання. При цьому розвиток творчої активності має відбуватися у межах участі школярів у різних видах творчої діяльності. Щоб діти були моти-

вовані на вирішення творчих завдань, потрібно створити та підтримувати сприятливі психологічні умови – давати можливість дітям ставити питання, коментувати хід вирішення творчого завдання, підтримувати прояв самостійності та ініціативи.

Творчі здібності у молодших школярів будуть розвиватися ефективно за умови, що освітній процес буде побудований таким чином, що у ньому відбуватиметься взаємодія між індивідуальною особистістю педагога та індивідуальною особистістю учня. Вчитель, який керуватиме діяльністю молодших школярів, повинен шанобливо ставитись до природи дитини та її прагнення проявити самостійність, заохочувати ініціативу школярів, а також планувати навчальну діяльність з урахуванням принципу від простого до складного. Для всіх учнів мають бути надані можливості активно та самостійно працювати над вирішенням творчих завдань, які зрештою ведуть до формування творчого успіху.

Для розвитку творчих здібностей молодших школярів важливо, щоб діяльність вчителя складалася з наступних взаємопов'язаних компонентів: цілепокладання; визначення змісту; відбір організаційних форм; вибір методів та засобів; аналіз діяльності. Системоутворюючим фактором діяльності вчителя є цілепокладання. Ця діяльність має ряд особливостей:

1) структурні компоненти цілей такі: ціль-проект, ціль-процес, ціль-результат;

2) зміст навчального матеріалу збагачується новими темами та подається у вигляді блоків;

3) розвиток творчих здібностей у початковій школі потребує організації групової роботи;

4) пріоритетними є методи – проблемний, евристичний та дослідницький;

5) параметри аналізу діяльності вчителя такі: відповідність формулювання цілей особливостям ситуації; якість розробки та виконання програми дій відповідно до цілей та завдань; оцінка досягнутих результатів та коригувальні впливи педагога.

Отже, перед учителем початкової школи постає завдання не лише з розвитку дитини, а й її творчих здібностей, з виховання творчої особистості в цілому.

Розвиток творчих здібностей можливий за умови, що освітній процес для нього набуватиме емоційного забарвлення, забезпечуватиме позитивні враження про навколишній світ під час виконання різноманітних видів діяльності, які йому до вподоби, а потім – у всіх властивих молодшим школярам видах діяльності (навчання, гра, читання тощо). Формуючи у молодших школярів інтерес до одного із цих видів діяльності, вдається захопити дитину процесом творчості.

Таким чином, успішний розвиток творчих здібностей молодших школярів можливий лише при створенні таких умов:

1. Зміна ролі учня початкової школи на уроці, згідно з якою він має стати активним учасником пізнання, який має можливість обирати, задовольняти свої інтереси та потреби, реалізовувати свій потенціал.

2. Створення комфортної психологічної обстановки, що сприяє розвитку здібностей: заохочення та стимулювання прагнення дітей до творчості, віра в сили та можливості школярів, безумовне прийняття кожного учня, повага його потреб, інтересів, думок, виключення зауважень та засуджень. Негативні емоції (тривога, страх, невпевненість у собі та ін.) негативно впливають на результативність творчої діяльності, особливо в молодшому шкільному віці, тому, що школярам властива підвищена емоційність. Важливим є сприятливий психологічний клімат і в учнівському колективі, що панує в тому випадку, коли створено атмосферу доброзичливості, піклування про кожного, довіру та вимогливості.

3. Створення внутрішньої мотивації до навчання із направленістю на творчість, високу самооцінку, впевненості у власних силах. Тоді пізнавальна потреба, бажання молодшого школяра, його інтерес не тільки до знань, а й до самого процесу пошуку, емоційний підйом послужать надійною гарантією того, що більша напруга розуму не приведе до перевтоми, і піде учню на користь.

4. Поєднання фронтальних, групових, індивідуальних форм роботи на уроці в залежності від цілей виконання творчого завдання та його рівня складності.

5. У процесі вирішення творчих завдань використання знання з різних галузей. І чим складніше завдання, тим більше знань слід застосувати для його вирішення.

6. Створення ситуації успіху. Завдання творчого характеру мають надаватися всьому класу. В процесі їх виконання оцінюється лише успіх. У кожному учні вчитель має бачити індивідуальність.

7. Самостійність виконання творчого завдання. Самостійне вирішення молодшим школярем завдань, що вимагають максимальної напруги сил, коли учень добирається до «стелі» своїх можливостей і поступово піднімає цю стелю все вище та вище. Необхідні складні, але посильні для школярів творчі завдання, які стимулюють інтерес до творчої діяльності та розвивають відповідні вміння.

8. Різноманітність творчих завдань як за змістом, так і за ступенем складності. Поєднання творчих та звичайних навчальних завдань містить багаті розвиваючі можливості, забезпечує роботу вчителя у зоні найближчого розвитку кожного з учнів.

9. Послідовність та системність у розвитку творчих здібностей молодших школярів. Епізодичний характер творчих вправ і завдань, передбачених будь-якою програмою початкового навчання, не сприяє активізації творчої діяльності учнів, отже, недостатньо ефективно відбивається на розвитку творчих здібностей дітей.

10. Розуміння вчителем особливостей будови пізнавальних процесів у контексті творчої діяльності молодших школярів. Без розуміння того, як влаштована уява, пам'ять, увага та інші пізнавальні процеси, педагог не зможе грамотно розробити та організувати програму творчого розвитку. Пізнавальні процеси в контексті творчої діяльності молодших школярів є надзвичайно важливими: від активності пізнавального потенціалу учня багато в чому залежить успішність його творчої і навчальної діяльності.

Процес розвитку творчих здібностей проходить ефективніше, якщо молодший школяр відчуває інтерес до того що вивчає, тобто виявляє пізнавальну активність. Більше того, активізація пізнавальної діяльності – це один із головних шляхів підвищення ефективності будь-якого навчання, у тому числі творчого. «Збудити пізнавальну активність молодших школярів – це означає знайти засіб, який допоможе розкрити та розвинути здібності кожного повною мірою, що

неможливо зробити в умовах традиційного репродуктивного навчання. Про це треба пам'ятати щоразу, розпочинаючи чергове творче завдання» [4].

Висновки. Таким чином, молодший шкільний вік – це відповідальний і сприятливий період для розвитку творчих здібностей. Завдяки пізнавальній активності та бажанню фантазувати, дитина молодшого шкільного віку здатна мислити нешаблонно, висувати оригінальні, нестандартні та несподівані ідеї, їй подобається оригінально виконувати своє завдання.

Творчі здібності розвиваються впродовж усього життя, але розвиток їх у молодшому шкільному віці зміцнює потенціал людини у вибудовуванні стратегії життя. Діти, які засвоїли творчі методи вирішення проблем та завдань, легше справляються з навчальною діяльністю та розв'язанням повсякденних завдань. Педагоги у співдружності із батьками здатні сприяти розвитку творчих здібностей молодших школярів, використовуючи різноманітні методи.

Отже, розвиток творчих здібностей молодших школярів – важливе завдання початкової освіти, адже цей процес пронизує всі етапи розвитку дитини, пробуджує ініціативу і самостійність у прийнятті рішень, звичку до вільного самовираження, впевненість у собі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Н.М. Дослідження творчих проявів учнів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Психологія*. 2012. № 1009, вип. 49. С. 257–259.
2. Губенко О.В. Інтегративний підхід до вивчення і розвитку творчих здібностей школярів : метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 161 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Корицька Г. Активізація пізнавальної активності учнів на уроках української мови та в позаурочній діяльності шляхом використання веб-технологій. *Сучасна гуманітаристика* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 4 бер. 2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 11. С. 116–124.
5. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с.

REFERENCES

1. Atamanchuk N. M. (2012) Doslidzhennia tvorchykh proiaviv uchniv [Study of the creative expressions of schoolchildren]. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Psychology*. 2012. № 1009. Vol. 49. P. 257–259.
2. Gubenko O. V. (2020) Intehrativnyi pidkhid do vyvchennia i rozvytku tvorchykh zdibnostei shkoliariv [An integrative approach to education and development of creative abilities of schoolchildren]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen (2006) [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results] / edited by V. O. Moliako, O. L. Muzyka. Zhytomyr [in Ukrainian].
4. Korytska G. (2019) Aktyvizatsiia piznavalnoi aktyvnosti uchniv na urokakh ukrainskoi movy ta v pozaurrochnii diialnosti shliakhom vykorystannia veb-tekhnologii [Activation of students' cognitive activity in Ukrainian language lessons and in extracurricular activities through the use of web technology]. *Modern humanitarianism* : materials of the XI International. Science and practice Internet-Conf. (Pereyaslav-Khmelnitskyi, March 4, 2019). Pereyaslav-Khmelnitskyi, 2019. Issue 11. P. 116–124.
5. Kuzikova S. B. (2020) Teoriia i praktyka vikovoi psykhhokorektsii [Theory and practice of age psychocorrection]. Sumy [in Ukrainian].